

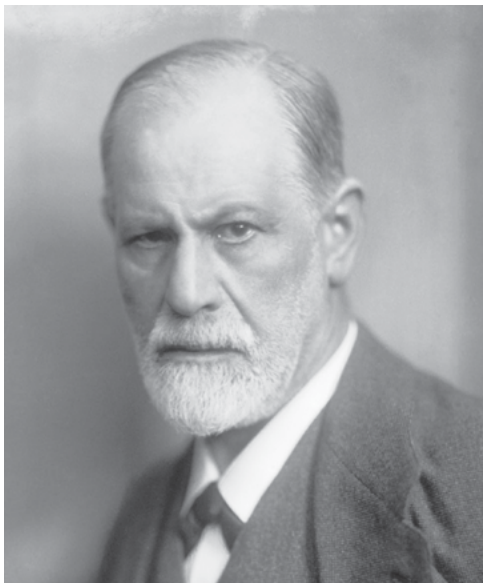
לפרויד בהוקרה

פרופ' עמנואל ברמן

תחילה בגרסה סלקטיבית ומצונזרת, אך לאחר עשרות שנים הופיעו במלואם, כשרבים מהרעיונות שפיתח בשנותיו המאוחרות יותר מופיעים כניצני מחשבות ראשוניות במכתבים מוקדמים אלה (1887-1904). במקרה זה יש בידינו רק צד אחד של ההתכתבות, שכן לאחר השבר ביחסיהם איבד פרויד - או אולי השמיד? - את

מכתביו של פליס. בהדרגה מופיעות עוד ועוד התכתבויות חשובות ומרתקות - עם יונג, עם פרנצי, עם קארל אברהם, עם ג'ונס, עם אייטינגון ועם רבים אחרים. מבחר עברי יפה ממכתבי פרויד פרסם לאחרונה עמיתי ערן רולניק.

גם מורכבות מחשבתו של פרויד הייתה עצומה. עברתי פעם על הדרך שבה הוצגה הגותו של פרויד בספרי מבוא לפסיכולוגיה, ונדהמתי לגלות עד כמה פישטו רוב המחברים את רעיונותיו, לפעמים כמעט עד בלי היכר. יש הרבה מתחים פנימיים בכתביו של פרויד, לא פעם על רקע היבטים פרדוקסליים באישיותו. בלי שנהיה מודעים למתחים

אלה, נלך שולל על נקלה. אזכיר רק דוגמאות קצרות.

פרויד היה קשוב מאוד לסובייקטיביות של הפרט הייחודי: הרבה מרעיונותיו התפתחו במהלך האנליזה העצמית שלו, שבה רשם וניתח את חלומותיו. שיטת האסוציאציות החופשיות שפיתח כאשר נטש את השימוש בהיפנוזה נשענה על הקשבה סבלנית לעולמו הפרטי החד-פעמי של המטופל. גם העושר התרבותי שלו, ואהבתו העצומה לספרות, לשירה ולדרמה מעידים על הכבוד שרחש להעמקה בחוויותיהם הסובייקטיביות של אנשים ונשים.

בה בעת, פרויד החל כאמור את דרכו (עם סיום לימודי הרפואה) כחוקר בתחום הנורופיזיולוגיה, והשקפת עולמו עוצבה ברוח תקופת הנאורות שבה המדע האמפירי זכה להערצה עצומה, תוך מרד בערכי הדת. הדור שלו לא חווה עדיין את המבט הביקורתי על המדע שעוררו שימושו להשמדה המונית (תאי גזים, נשק גרעיני) והבנת הנזקים האקולוגיים הכרוכים בקדמה

שמונים שנה למות זיגמונד פרויד (1856-1939), זהו ללא ספק תאריך הראוי לציון. משמח מאוד ש"פסיכואקטואליה" יוקדש לו הפעם.

קשה לדמיין את עולמנו - התרבותי, המקצועי, האינטלקטואלי - ללא תרומתו המהפכנית של פרויד. היכן היינו היום ללא תשומת

לב לתהליכים לא מודעים, ללא עניין בקונפליקטים פנימיים ובפנטזיות, ללא הבנה של השפעת הילדות על הבגרות, ללא חשיבה על הדינמיקה המורכבת של התהליך הטיפולי?

יש לי הרבה מאוד לומר על פרויד, שאני קורא ומלמד זה עשרות שנים, והיה לי העונג גם לערוך תרגומים לעברית של כמה מעבודותיו. את הדיון המקיף ביותר בדפוס הבאתי במבוא לקובץ מאמרים שערכתי בסדרת פסיכואנליזה של הוצאת עם עובד, "הטיפול הפסיכואנליטי". מבוא זה התפרסם גם כמאמר בכתב העת "שיחות" ב־2001, ויהיה זמין בקרוב לכול באתר "שיחות" שעומד לעלות לרשת.

הפעם אסתפק בכמה הערות קצרות.

פוריותו של פרויד הייתה עצומה. המהדורה הסטנדרטית של עבודותיו הפסיכולוגיות באנגלית, שהופיעה ברובה בשנות החמישים של המאה הקודמת, מנתה 24 כרכים. המהדורה הסטנדרטית החדשה, שעורך כעת מארק סולמס (בניסיון לתקן הטיות וכשלים לא מעטים שהתבהרו עם השנים בגרסה הקודמת), תמנה הרבה יותר כרכים, שכן תכלול גם את עבודותיו המוקדמות בתחום הנורופיזיולוגיה, שיש להן לא פעם זיקה חשובה לעבודותיו הפסיכולוגיות המוכרות יותר.

פרויד גם היה כותב מכתבים בלתי נלאה. איזה מזל שלא אהב לדבר בטלפון! התכתבותו עם ארוסתו מרתה מופיעה כעת בהדרגה בסדרת כרכים מוערים (בתם אנה התנגדה לפרסום ההתכתבות עד יומה האחרון), ושופכת אור חדש על חייו של פרויד הצעיר. מכתביו לידידו הקרוב פליס (Fliess) התפרסמו

פרופ' עמנואל ברמן הוא פסיכולוג קליני, אנליטיקאי מנחה בחברה הפסיכואנליטית בישראל, ופרופסור אמריטוס באוניברסיטת חיפה. הוא עורך סדרת פסיכואנליזה בהוצאת עם עובד.

המציא את המושג העברה נגדית, אך הקדיש לתופעה תשומת לב זעומה ביותר) נטה להיות מרוחק, מנוכר וביקורתי, ואף לסיים אנליזות באופן חד-צדדי בהתראה קצרה.

פרויד לא קפא על שמריו. הוא לא היסס לשנות את דעתו בנושאים רבים, ולא פעם פיתח המשגה חדשה שסתרה עמדות קודמות שלו. זהו מודל חיובי לכולנו. מבין תלמידיו חיבב במיוחד את המקוריים והיצירתיים ביותר (כמו פרנצי וראנק), עודד אותם לפתח רעיונות עצמאיים משלהם, אך ברגע מסוים היה נבהל שהתרחקו מדי מהשקפותיו ונעשה ביקורתי. הרבה מיחסיו הקרובים (עם ברור, פליס, יונג, ראנק) הסתיימו בקרע מכאיב. אפשר לבקר אותו על שתלטנותו, אך יש לזכור שהרבה מהגישות הפסיכואנליטיות שהציעו חלופות להשקפותיו של פרויד נוצרו מתוך דו־שיח איתו או מרד בתפיסתו, ואין לדעת אם היו באות בכלל לעולם ללא פריצות הדרך של פרויד עצמו. האם ללא פרויד היינו פוגשים את פרנצי ואת ויניקוט, את קוהוט ואת אוגדן? זאת ועוד: על רקע המורכבות הרבה של חשיבתו של פרויד, וריבוי הרבדים בה, הרי גם אם נחלוק עליו בנושא זה או אחר, מחלוקת זו לא תבטל אף פעם את תרומתו הייחודית, המתנוחכמת ורחבת האופקים לנושאים רבים נוספים.

המסקנה האישית שלי מתמונה מורכבת ופרדוקסלית זו היא שפרויד היה ונשאר חיוני להתפתחותנו כפסיכולוגים וכמטפלים, וגם היום יש עניין רב לקרוא אותו וללמוד את עבודתו הנועזת. ובה בעת, חייבים לשים לב גם לנקודות התורפה והקיבעון שלו, ולא להתייחס להשקפותיו כאל תורה מסיני. נזכור גם שמי שמציע היום "לחזור לפרויד" כעקרון-על מציע משימה בלתי אפשרית, שכן גם מי שמצהיר על נאמנותו לפרויד (לאקאן ותלמידיו למשל) משתמש במושגיו בדרך משלו, שלעיתים קרובות היא שונה מאוד מן הגרסה המקורית. אך במובן אחר אני מצדד בחזרה לפרויד. לא כמורה הלכה פסקני שאינו יכול לשגות, לא כמי שאמר את המילה האחרונה, אלא כמקור השראה מאתגר לשאלות רבות שממשיכות להעסיק אותנו גם היום, ואולי לא היו מונחות על שולחננו בלעדיו.

המדעית. אין זה מפליא על כן שכאשר פיתח את הפסיכואנליזה שאף פרויד לבסס אותה כמודל מדעי אוניברסלי, כאחד ממדעי הטבע, ועל כן חתר להכללות פסקניות על הטבע האנושי, שלא כולן עמדו בסופו של דבר במבחן הזמן. נטייה זו הייתה קשורה גם לאמביציה אישית עצומה, להזדהות עם דמויות היסטוריות של מצביאים וכובשים, לצורך עמוק להטביע את חותמו.

אם לתת דוגמא מוחשית יותר לסתירה פנימית שהשפיעה על פרויד, הרי בעוד שבעבודתו הקלינית הקשיב הקשבה עמוקה גם לחוויותיהן של נשים, ואף עמד על זכותן של נשים לקריירה מקצועית כולל בתחום הפסיכואנליזה (הוא העריך מאוד את כישוריה של בתו אנה, וטיפח נשים מבריקות כמו מארי בונפרט, לו אנדריאס-סלומה, הלנה דויטש ואחרות), הרי כאשר ניסח הכללות על התפתחות הזהות הנשית חדרו למחשבתו לא מעט סטראוטיפים שהיו נפוצים בתקופתו ביחס לנשיות הרגשית-הרגשנית אל מול ההיגיון הגברי הממושמע. גלישות כאלה קוממו בצדק מחברות פמיניסטיות, ובעשורים האחרונים מודל ההתפתחות הנשית של פרויד (שבו הנשיות נשענת על קנאת הפין, על תחושת חסר וחיפוש פיצוי) איבד ממעמדו, בעוד שאתגרים למודל זה שהציגו מלכתחילה אנליטיקאיות כמו קארן הורני או מלני קליין זכו להשפעה גדולה הרבה יותר.

גם ביחס לשיטת הטיפול נוכל לאתר סתירות פנימיות בולטות. כאשר ניסח פרויד את המלצותיו למטפלים אימץ עקרונות רבים מן המעבדה שבה נבנתה זהותו המקצועית: סטריליות, קרירות רגשית (כמו זו של הרופא המנתח), אנונימיות ומאמץ להציג בפני המטופל "מסך חלק", הימנעות מהבעת דעות או מחשיפה אישית. אולם כאשר אנו בוחנים את חוויות המטופלים של פרויד, שעליהן כתבו (כפי שמנתחת ענת צור-מהלאל בספרה שעתידי לראות אור, Tzur-Mahalel, in press) או סיפרו לחוקרים, נגלה פרויד שונה: דברן, דעתן, וכחן, רכלן. ההרגשה היא לפעמים שכאשר חיבב מטופל או מטופלת הרבה לבטא רגשות ומעורבות, להעניק מתנות ואף לספר על עצמו (כולל על מחלת הסרטן שלו, ובמקרה אחד אף הזמין מטופל לנסוע איתו לברלין כשהיה עליו לעבור ניתוח). ואילו כאשר חווה העברה נגדית שלילית (פרויד

מקורות

1. ברמן, ע' (2001). המסע הארוך: דרכו של פרויד אל שיטת הטיפול הפסיכואנליטית, דרכיה של שיטת הטיפול הפסיכואנליטית מאז פרויד. שיחות, ט"ז(1), 4-25.
2. פרויד, ז' ואחרים (1993). פרויד ודורה. עם עובד.
3. פרויד, ז' (2002). הטיפול הפסיכואנליטי. עם עובד.
4. פרויד, ז' (2002). מיניות ואהבה. עם עובד.
5. פרויד, ז' (1900/2007). פירוש החלום. עם עובד.
6. רולניק, ע' (2019). מכתבים - זיגמונד פרויד. מודן.
7. Tzur-Mahalel, A. (in press). Reading Freud's Patients. London: Routledge.